İBNİ-İ HALLİKÂN'IN VEFAYATÜ'L-AYAN ADLI ESERİNDEKİ SELÇUKLU DEVLET VE İLİM ADAMLARI

Ahmed bin Muhammed bin Muhammed bin İbrahim bin Hallikân el-Bermekî el-Erbilî, Vefayatü'l-Ayan, C. I-II, Tercüme, Mehmed bin Mehmed Rodosî-zâde, Tabhane-i Amire, İstanbul 1280.

Arş.Gör. Hava Kurt SELÇUK*

İbn-i Hallikân'ın bu eserinde hayatları biyografik olarak verilen şahıslardan Büyük Selçuklu Devleti ve onun şubelerinde hizmeti geçen şahıslar ve eserleri incelenmiştir. Öncelikle İbn-i Hallikan'ın hayatı, ardından Selçuklu sultanları Tuğrul Bey, Melikşah, vezir Nizamülmülk ve ilmî ve edebî yönden eserler veren alimler konu edilmiştir.

Büyük Selçuklu Devleti ve O'nun şubelerinde kurulan Nizamiye Medreselerinde devrin en ünlü alimlerinin Selçuklu Sultanlarının himayesinde ders verdiklerini ve birçok dinî, ilmî konuda eserler vücuda getirdiklerini görmekteyiz. Hoşgörü ortamı o kadar sağlıklı idi ki farklı mezheplere sahip insanlar aynı çatı altında yaşayabiliyorlardı. İbn-i Hallikân eserini yazarken kendisinin bizzat şahit olduğu hadiselerin yanında, daha önceki devirlerde bu konuda yazılmış tarihî ve biyografi eserlerine de müracaat etmiştir. Bu nedenle eserde sık sık "şu kişiden rivayet olunur ki" şeklinde ibareler bulunmaktadır.

İbn-i Hallikân'ın Hayatı:

İbn-i Hallikân 608 (M.1282)'de Erbil'de doğmuştur. İlim tahsili ile uğraşıp Musul'a intikalinde Kemaleddin bin Yusuf'dan telmiz eyledikten sonra Haleb'e intikal etti. Bir müddet sonra Şam (Dımaşk)'a vardı. Burada İbn Salah Meclisi'ne mülazemet edip Kahire'ye gitti. Kahire'de Kadı Bedreddin Sincarî'nin naibi oldu ve orada kadılık yaptı 659 (M.1262). 669 (M.1272) senesinde Şam kadılığından azl olunup al-Fahriye Medresesi'nde müderrislik yaptı. Daha sonra Şam kadılığı görevine tekrar iade edildi. 680 (M. 1281) senesinde tekrar azledildi. 681 (M. 1282) senesinde vefat etti[1].

1256'dan itibaren kaleme alınan **Vefayatü'l-Ayan** sekiz ciltten meydana gelmekte olup arapça yazılmıştır. Mehmed bin Mehmed Rodosî-zâde (Öl. 1676) tarafından tercüme edilen bu eser[2], Maarif-i Umumiye ve Umur-ı Nafia Nazırı Edhem Paşa Hazretleri zamanında Tabhane-i Amire'de 1280(M.1864) yılında iki cilt halinde basılmıştır[3].

---

* Erciyes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

1- İbn-i Hallikân, **Vefayatü'l-Ayan**, C. II, Tercüme, Mehmed bin Mehmed Rodosî-zâde, Tabhane-i Amire, İstanbul 1280, s. 360-361. C. Brockelmann, "İbn Hallikan", **İslam Ansiklopedisi**, C. 5/II, s. 745.

2- Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî**, C. IV, s. 147.

3- İbn Hallikan, **a.g.e.**,C.II, s. 361.

Vefayatü'l-Ayan'da Hayatları Konu Edilen Selçuklu Devlet ve İlim Adamları:

1- Nizamülmülk, Ebu Ali el-Hasan bin Ali bin İshak bin el-Abas el-Mulakkab be-Nizamülmülk Kıvam e'd-din e't-Tusî

Nizamülmülk Tus dihkanlarından birinin oğlu olup, fıkıh ve hadisle iştigâl eyledi. Bir süre sonra Belh'de vezir olan Ali bin Şazan'e intisab etti. Daha sonra Selçuklu meliklerinden Alp Arslan'ın validi olan Davud bin Mikail bin Selçuk yanında kalıp onun hizmetine girdi. Nizam'ı Alp Arslan'ın hizmetine tayin edip, onun rey ve tedbirine muhalefet etmemesini tavsiye eyledi. Alp Arslan pederinin vefatından sonra onun yerine geçince Nizam'ı kendisine vezir yaptı[4]. Alp Arslan'ın vefatından sonra Nizamülmülk'ün şan ve şöhreti de arttı[5].

Nizamülmülk'ün meclisi daima ulemâ ve sulehâ ile dolup, ziyaretine gelen sufiyye fukarasına hadden ziyade tazim edip nam ve ihsanını mebzul eylerdi.

Kaynaklarda Nizamülmülk'ün ilk medreseyi kuran kişi olduğu zikredilmekle beraber İmam-Subkî Tabakatı'nda Nizamülmülk doğmazdan evvel Nişaburda bir medresenin bina edildiğini ifade ederek buna itiraz eder ve "*benim kanaatımca başlangıçta bina olunan medaris ve vazife ve tayin ve tedris tekke ve hangah tarzında olmağın Nizamülmülk'ün bina eylediği medreseye müderris ve ulufe tayin idüp talebe-i uluma tahsis eylediği ecilden banî-i medarisin evvelidir denilmek caizdir*" demektedir[6] diyerek ilk defa müderris ve öğrencilere maaş bağlanması şeklinde devlet Üniversitelerinin kurulduğunu ifade etmektedir.

Nizamülmülk İmam Kuşeyrî ve Ebu Mansur Sücaç emsali eimme-i kibardan hadis-i şerif istima eylemişti.

Yine Subkî'de Nizamülmülk'ün arazi konusunda getirdiği yeni düzenlemeler hakkında bilgi bulunmaktadır. Asker taifesine araziden hisseyi ilk önce Nizamülmülk vermiştir[7].

Hz. Ömer (R.A.) zamanından Nizamülmülk'ün zamanına gelinceye kadar araziden hasıl olan öşr ve haraç toplanıp, herkesin ulufe-i muayyenesinin divanda verilmesi kararlaştırılmıştı. Çünkü yer kendinin olursa, o toprağı gözetme ve ihtimam gösterme daha fazla olacaktı. Daha sonra bu kanun yaygınlaşmıştır[8].

Nizamülmülk'e ait bir hikaye şöyle rivayet olunmaktadır: Nizamülmülk bir sipahi iken o esnada Sultan'ın bir tarafa seferi zuhur eyledi. Bu sırada ben ne gibi fayda sağlayabilirim diye dolanırken harabe bir mescide tesadüf etmiş. Bari şurada namaz kılıp dua edeyim diye içeri girip namaza durmuş. Bu esnada bir kişi gelip "*burada bir kimse var mı?*" diye sormuş. Nizamülmülk namazda olduğu için cevap vermemiş. Bu gelen kişi bunun üzerine mescidin bir yerinden bir çömlek çıkarıp bir miktar akçe koyup çekip gitmiş. Nizamülmülk namazdan sonra bakmış ki bu bir define. Alıp bu parayı sefere harcamış. Aradan uzun bir zaman geçtikten sonra Nizamülmülk vezir olmuş ve bir gün sokakta gezerken bu yaşlı dilencinin para dilendiğini görür kulağına "*kaybettiğin akçayı buldun mu?*" diye fısıldar. Bunu üzerine o kişi Nizamülmülk'ün yakasını toplayarak "*ey emir bunu kimse bilmiyordu benim paralarımı o zaman sen aldın. Bir daha kimse para vermez diye hiç*

4- a.g.e., C.I, s. 179-180.
5- a.g.e., C.I, s. 180.
6- a.g.e., C.I, s. 181.
7- Aynı yer.
8- a.g.e., C.I, s. 182

bir şey söylememiştim" dedi. Bunun üzerine Nizamülmülk onu saraya götürüp büyük ihsanlarda bulundu[9].

Nizamülmülk Melikşah'ın saltanatı zamanında hacca gitmek istemiş ve Melikşahtan izin almıştı. Fakat birgün bir kişi veziri ziyaret etmek maksadıyla otağa gelmiş ve vezire iletilmek üzere bir kağıt göndermişti. Nizamülmülk kağıdı açınca çok şiddetlenmiş ve bu kağıdı veren kişinin tekrar bulunmasını istemiş fakat muvaffak olunamamıştı. Kağıtta "*Hz. Resul Ekrem Sallallahü teali aleyhive sellemi gördüm bana emreyledi ki var Hasan'a söyle ki, Kabe'ye niye gider anın haccı bundadır. Biz ana emreylemedikliğe padişahın yanında hidmet olub mesalih ve havaane göre*". Nizamülmülk, eğer o kimseyi görürseniz lütf edib duasını alalım diyerek hacdan rucû ettiğini söyledi[10].

Devlet kademesinde rol alan insanların öncelikle kendilerine tevdi edilen görevi yerine getirmekle sorumlu olduğunu ve Allahın emrininde bu yolda olduğunu bu hadise bize göstermektedir.

Nizamülmülk 408(M.1017) senesinde mütevellid olup on sene Alp Arslan devletinde ve yirmi sene Melikşah saltanatında vezirlik görevinde bulunmuştu. 485(M.1092) senesinde Melikşah ile İsfehan'a teveccüh edip Nihavend'e yaklaştıkda Şehr-i Ramazan'ın onuncu gecesi şehit olmuştur.

Nizamülmülk bir gencin hançeriyle yaralanmış ve bir süre sonra vefat etmişti. O'nun vefatıyla ilgili iki görüşten bahsedilmektedir. Birincisine göre Melikşah bir işten dolayı Nizamülmülk'e gücenmiş, açıktan O'nu öldürmemiş bu nedenle bu yolu deneyerek onu öldürmüştür denilmektedir. İkinci görüş ise, Nizamülmülk'ten sonra yerine vezir olan Tacü'l-Mülk Ebu'l-Ganaim'in tedbiriyle öldürüldüğüne dairdir[11].

2- Tuğrul Bey, Ebu Talib Mikail bin Dukak el-Mulakkab bi-Rükneddin Tuğrul Bey

Mülûk-ı Selçukiye'nin ilkidir. Maveraünnehr'de Buhara'dan Horasan'a gelmiştir. Gazneliler ile olan mücadeleleri neticesinde Selçuklu Devleti'ni kurmuşlardır. Nişabur, Gazneliler ile yapılan savaş sonucunda ele geçirildikten sonra saltanat Tuğrul Bey'e ihale olunmuş ve O'nun itaatına herkes girmiştir. Biraderi Davud(Çağrı Bey) da Belh şehrine hakim bulunmaktaydı. Memleketleri genişleyince ülke iki kardeş arasında taksim edilmişti[12].

Bilindiği gibi, Türk devlet geleneğine göre devlet hükümdar ailesinin ortak mesuliyeti altında idi. Türkler İslamiyetle müşerref olduktan sonra da bu geleneklerini devam ettirmişler ve Selçuklu Devleti'nin daha kuruluşundan itibaren ülke toprakları Tuğrul Bey ve Çağrı Bey arasında taksim edilmişti. Bu sistemin bazı sakıncaları olmakla birlikte yönetimin esasını teşkil etmekteydi.

Tuğrul Bey döneminde Rum ülkesine elçi olarak Şerif Nasır bin İsmail gönderilmiştir. Cami-i Kostantiniye'de hutbeyi Bağdat Abbasi Halifesi Kaim bi Emrillah adına okutmuştu[13]. Bu şekilde Halife'nin yanında yer aldıklarını göstermişlerdir.

9- **a.g.e.**, C.II, s. 305-306.
10- **a.g.e.**, C.I, s. 182-183.
11- **a.g.e.**, C.I, s. 183-184.
12- **a.g.e.**, C.II, s. 186, 189.
13- **a.g.e.**, C.II, s. 190.

Tuğrul Bey Irak ülkesini ele geçirdikten sonra Halife Kaim bi Emrillah'a haber gönderip kendisini damatlığa kabul etmesini isemiş ve O da müsaade gösterip kızını Tuğrul Bey ile 447 (M.1055) tarihinde evlendirmişti[14].

Tuğrul Bey topraklarını genişlettikten sonra belli bir siyasi güce sahip olmuş ve Halife'nin kızı ile izdivac ederek de İslam dünyasında Halifeyi yanına alarak gücünü ve kudretini artırmış ve Türk-İslam Dünyası'nın liderliğine adım atmıştı. O'nun başlattığı Selçuklu-Halife ilişkilerinde şüphesiz en önemli olan Halife'nin O'nu "*doğu ve batının hükümdarı*" ilan etmesi ve buna bağlı olarak bundan sonra Halife'nin dinî yönden, Selçuklu hükümdarlarının da siyasî yönden devlete hakim olma anlayışı başlamış olmasıdır.

Selçuklular bu dönemde İslam dünyasının içinde bulunduğu karışıklığa müdahale ederek, dirliği ve düzeni sağlamışlar, kısa zamanda İslamın bayraktarlığını ellerine alarak bulundukları coğrafyada huzur ve asayişin teminatı olmuşlardır.

Tuğrul Bey, "*kesirü's-sadaka*" olup nice mescit ve mabed bina ettirmişti. Bir menzil bina eylediğinde, onun yanına mescid bina etmek alışkanlığı idi ve bu konuyla ilgili olarak "*Allah azimü'ş-şan'dan haya ederim ki kendi nefsim içün bir dar-ı bina edek de anın yanına bir mescid bina eylemeyem*" demişti[15].

Selçuklu hükümdarı bu tür hayır hizmetlerine ve sosyal hayatın kurumlarına da önem vermişler, halkın günlük işlerini yapacakları binaların yanısıra, ibadet işleri için de mescidler bina ettirmişlerdir. Tuğrul Bey, Rey'de vefat ettiğinde yetmiş yaşında idi[16].

3- Melikşah, Ebu'l-Feth Melikşah bin Alp Arslan bin Muhammed bin Davud İbn Mikail bin Selçuk bin Dukak el-Mulakkab bi-Celalü'd-devle

Alp Arslan bir sefer neticesinde bir bâtınî'nin hançeriyle yaralanınca Nizamülmülk'ü yanına çağırarak oğlu Melikşah'ın veliaht olmasını sipariş eyleyerek vefat etmişti. Bu sefere gelinceye kadar Alp Arslan oğlunu hiç sefere götürmemiş, ilk defa bu sefere götürmüştü[17]. Melikşahın veliaht olarak babası tarafından tayin edilmesi hadisesi Türk geleneğinde varolmakla birlikte, ümera ve ayanın buna olur vermesi gerekmekteydi. Nitekim bu vasiyet üzerine ümera ve ayan toplanıp Melikşah'ın hükümdar olacak karakter ve kudret de olup olmayacağını tartışarak onların da rızasının alınması neticesinde Selçuklu Devleti'nin başına geçmişti[18].

Melikşahın cülusuna emmilerinden bazıları karşı çıktılar ve onunla mücadeleye girdiler. Melikşah onları yenerek huzuruna getirdi. Nakl olunur ki. emmisi Melikşah'ın huzuruna çıktığında "*senin devletinin ricalin niyaz ve iltimasların beni baştan çıkarub bu kabahat irtikabına sebep oldu. İşte kağıtları da budur*" diye kağıtları ona verdi. Melikşah bu kağıtları Nizamülmülk'e uzatınca Nizamülmülk o kağıtları ateşe atarak devlet ricalinin hayatını kurtarmıştı[19]. Bu hadise bize göstermektedir ki, ümera ve ricalin tam desteğini alan kişi saltanata sahip olmaktadır.

14- a.g.e., C.II, s. 190.
15- a.g.e., C.II, s. 189-190.
16- a.g.e., C.II, s. 190.
17- a.g.e., C.II, s. 223.
18- Aynı yer.
19- a.g.e., C. II, s. 224.

Daha sonra emmisini yay kirişi ile boğdurttu[20]. Zira Türk adetlerine göre hükümdar sülalesinin kanlarının akıtılması doğru bulunmuyor ve bu nedenle genellikle yayın kirişi ile boğduruluyordu.

Melikşah döneminin Bağdat Abbasi Halifeliği ile olan ilişkileri devam etmekteydi. Halife Muktedi Billah, Melikşah'ın kızı ile 480 (M.1087) senesinde izdivac etmişti. Bu evlilikten Ebu'l-Fazıl Cafer adını verdikleri bir çocuk dünyaya gelmişti. Bağdat, Sultanın tasarrufunda olan beldelerden biri olup halifenin sadece adı kalmıştı[21].

İslam dünyasının hem dinî hem siyasî hakimi durumuna gelen Selçuklular, Halifeliği Abbasi soyundan olanlara sadece bir sembol olarak bırakmışlardı. İslam dünyasının bütün siyasî, askerî, dinî tasarrufu lider olarak Selçuklulara geçmişti.

Melikşah, "*sıret-i hasene*" sahibi olup kendisine "*Melikü'l- Adil*" derlerdi[22]. Onun adaletiyle ilgili kaynakta şu hadise nakledilmektedir: Melikşah ordusunun etrafını gezerken bir köylünün ağladığını görür. Niçin ağladığını sorunca köylü, "*bir fakir kimse idim ki bir kaç habbeden gayri bir dirheme malik değildim. O akçeler ile karpuz aldım ki orduya getirip bir kaç akçe faide idem. Elimde gezdirirken üç nefer gulam zor ile alıp beni mahrum hasar kodılar*" dedi. Sultan köylüyü yanına alup otağına götürdü. Bir mehteri çağırıp "*gönlüm karpuz ister orduyu gez dolaş bana karpuz bul getir*" der. Mehter karpuzu getirince, Melikşah kimden alındığını sordu. Mehter de hizmetkarlardan birinden aldığını söyledi. Tez onu bulup getirin dedi. Ardından da o kişi bulunup getirildi. O kişinin hayatı karşılığı köylüye üç yüz altın ödemesi söylendi[23]. Selçuklu Sultanının ne kadar adil olduğunu bu hadiseden görmek mümkündür.

Melikşah bunun yanısıra birçok belde de cami ve mescidler yaptırmış ve sular götürmüş idi. Yollarda hanlar ve köprüler bina ettirip nice hayrat yapmağa muvaffak olmuştur[24]. Melikşah, 485 (M.1092) tarihinde vefat eylemiştir.

4-Ebu'l-Ferec Abdurrahman bin Ebi'l-Hasan Ali bin Muhammed bin Ali bin Abidullah bin Hemadi bin Ahmed bin Muhammed el-Cevzî el-Bekrî el-Bağdadî el-fakih el-Hanbelî el-vaiz el-mulakkab bi-Cemaleddin el-hafız

Hadis ve vaizde devrinin feridi idi. Fünûn-ı adidede telifatı vardır. Dört cilt "Zadu'l-mesir fi- ilmü't-tefsir" ismi ile meşhur tefsiri vardır. Fen-i tarihde "Tarih-i Kebir" adlı eseri ve 4 ciltlik hadisleri topladığı eseri vardır.

Kendisi o derece ilim ve irfan sahibi idi ki, o dönemde Bağdad'da ehl-i sünnet ile şia arasında hangisinin tercih edilmesi gerektiği, hangisinin daha makbul olduğu konusunda bir tartışma çıktığında her iki taraf da İbni Cevzî'ye baş vurmakta tereddüd göstermemişler, onun fikirlerine ve yorumunu kabul buyurmuşlardır. Doğumu 508 (M. 1114) veya 518 (M. 2124) senesi ölümü 597 Ramazanında (M.Haziran 1201) vaki olmuştur[25].

20- a.g.e., C. II, s. 224.
21- a.g.e., C. II, s. 227.
22- a.g.e., C. II, s. 228.
23- a.g.e., C. II, s. 226-227.
24- a.g.e., C. II, s. 225.
25- a.g.e., C. I, s. 307, 308, 309, 310.

5-Ebu Bekr İbn Ahmed el-Hasan bin Ali bin Abdullah bin Musa el-Beyhaki el-Hüsrevcirdî el-Fakih eş-Şafi

Horasan bölgesi muhaddislerindendir. Doğumu 384 (M. 994) tarihindedir. Nişabur nahiyelerinden Beyhak'a bağlı Hüsrevcird köyünde doğmuştur[26]. Fen-i hadis-i şerifde hakim olup Ebu Abdullah'ın ashabından idi. Fen-i fıkh-ı şerifi Ebu'l-Feth Nasrû'd-din Muhammed el-Umerî el-Mervizî'den ahz eylemiştir. Irak, Yemen, Hicaz ve Horasan'ı dolaşmış ve bir çok hocadan ders almıştır. Beyhakî, fıkıhda müstakil bir mezhep kurabilecek seviyede idi. Bununla beraber o Şafî mezhebine bağlıydı.

Eserleri: "Musannafat-ı Meşhure"

"Kitab-ı Sünen-i Kebir"

"Kitab-ı Sünen-i Sagir"

"Kitab-ı Delailü-i Nübüvve ve'l-sünen ve'l-asar ve şuabü'l-İman".

"Menakıbü'l-İmami'ş-Şafi"

"Nusus-i İmam-ı Şafi"[27].

6- Ebu'l-Hasan Ali bin Ebu Bekr bin Ali el-Herevî es-sanin el-meşhur

Kendisi hem deniz hem de kara yoluyla varılıp görülmesi mümkün olan yerleri gezmiş, görmüş bir seyyahtır. Hiç bir beldeyi görmeden, ziyaret etmeden geçmemiştir.

Bu kadar seyahat ile meşgul olmasına rağmen ilimle de iştigal etmekten geri kalmamıştır. İlmî çalışmaları sebebiyle Haleb sahibi Melik Selahaddin oğlu Melik Zahire'nin yanında kalmış ve el-Herevî için Zahır Haleb'de bir medrese bina eylemiştir. El-Herevî bu medresenin yanında medfundur. Ölümü 611 (M.1214) senesidir.

Eserleri: "Kitabü'l-işarat fi Marufaü'z-ziyarat"

"Kitabü'l-Hatibü'l-Herevî" dir[28].

7- Ebu Abdullah Muhammed bin Sufieddin Ebu'l-Ferec Muhammed bin Nefiseddin Ebu'r-Rica bin Hamid bin Muhammed bin Abdullah İbn Ali bin Mahmud bin Hibetullah el-maruf bala el-mulakkab İmadeddin el-katib el-İsfehanî

Doğum yeri İsfehan'dır. İlim tahsilini Darü'l-İslam Bağdad'da yapmıştır. Nizamiye Medresesi'nde Şafi mezhebi üzerine ilim yapmıştır. Edebî ilimlerde tahsil görmüş, şiir ve inşaada başarılı idi. Vezir Avneddin Yahya bin Hibre'ye intisab etmiştir. Onun vefatından sonra Dımaşk'a azimet etmiş. Dımaşk Meliki Melik Adil Nureddin şehid bulunup devleti Kadı Kemaleddin Muhammed bin eş-Şehrizorî idare etti. Bu esnada Sultan Nureddin bunun tarafından terbiye edildi.

26- a.g.e., C. I, s. 36.
27- a.g.e., C. I, s. 35.
28- a.g.e., C. I, s. 351-352-353.

Eserleri, beşyüz (M.1107) tarihinden beş yüz yetmiş iki (M.1176) senesine gelince Irak, Şam, Mısır, Acem ve Mağrib'de zuhur eden şuaranın ahvalini yazdığı on ciltlik "Haridetü'l-Kasr ve Ceridetü'l-Asar" adlı tarihî bir eseri vardır. Bunun yanında iki ciltlik "el-Kadeh el-kassi fi'l-kudsi" adlı eseride bulunmaktadır[29].

8- Ebu'l-Hasan Ali bin Ebu'l-Kerim Muhammed bin Muhammed bin el-Cezerî Abdulkerim İbn Abdul'Vahab eş-Şeybanî el-maruf babin el-Esirü'l-Cezerî

İbnü'l-Esir diye meşhur olan üç kardeşten biridir. Musul'da Ebu'l-Fazl Abdullah bin Ahmed el-Hatib el-Tusî'den, Şeyh Ebu'l-Kasım Nefis bin Sıddıka-i Şafii ve Ebu Abdulvahab bin Ali el-Sufî ve başka ilim adamlarının meclislerinde bulunmuş ve onlardan ders almıştır[30].

İbnü'l-Esir ahadis-i nebeviyenin de imamı idi. Kendisinin en önemli eseri şüphesiz alemin başlangıcında (beda-i alemden) 628 (M. 1231) senesine gelinceye kadar meydana gelen olayları yazdığı el-Kami'l-fi't-tarih namındaki meşhur tarih kitabıdır. Bunun dışında Ebu Said Abdulkerim İbn Sam'ânî'nin "Kitabü'l-Ensabı"ndan üç ciltden oluşan bir hülasa vücuda getirmiştir. Eserin aslı sekiz ciltir[31].

İbnü'l-Esir 555 (M. 1160) senesinde Cezire'de doğmuş ve 630 (M. 1234) senesinde Musul'da vefat eylemiştir[32].

9- Eş-Şeyh Ebu İshak İbrahim bin Yusuf Eş-Şırazî el-Firuz-Abadî

Celaleddin lakabıyla mulakkab bir alim idi. Bağdad'da ikamet edip ilimle iştigâl eylemiştir. Nakl olunur ki, Nizamülmülk Bağdad'da bir medrese inşa ettiğinde tedrisini Ebu İshak'a teklif etmişti. Onun yerine Ebu'l-Nasr İbnü's-Sıbğa'yı tayin etmiş bir süre sonra Ebu İshak onu kabul edip medresede tedrise başlamıştı. Onun eserleri ilm-i fıkıhda "Kitab-ı Mühezzeb" ve "Kitab-ı Tenbih", vasıl-ı fıkıhda "Kitab-ı lem-i Şerhî" ve ilm-i hifafda "Kitab-ı Nüket" ve ilm-i ceddelde "Kitab-ı Maune" adlı telifleri vardır. Doğumu 390 (M. 1000) tarihinde belde-i Firuz-Abad'da olmuştur. Ölümü Semanî Tarih-i Bağdad zeylinde zikrettiği 476 Cemaziyelahiresinde (M. Eylül 1083)'dir[33].

10- El-Hafız Ebu Bekr Ahmed bin Sabit bin Mehdî bin Sabit El-Bağdadî el- Maruf bi'l-Hatib

"Tarih-i Bağdad" adlı eserin müellifidir. Bu tarihten başka yüz adet kitap telif eylemiştir. Fıkıh-ı Şerifi Ebu'l-Hasan el-Hamlî ve Kadı Ebu't-Talib Taberî'den ahz etmiştir.

392 (M.1002) tarihinde doğmuş ve 403(M.101) tarihinde Bağdad'da vefat etmiştir. Hatib'in babası Irak kurasından Ebu'l-Hasan'dır. Zencan adlı karyede hitabet ederdi. Oğlu Ebu Bekri onbir yaşında iken hadis meclislerine götürürdü. Bunların etkisiyle Hatib Bağdadî'nin hadis ilmi ile iştigal ettiğini ve bu alanda çalışmalar yaptığını görmekteyiz.

29- a.g.e., C. II, s. 192-195.
30- a.g.e., C. II, s. 2.
31- a.g.e., C. II, s. 3.
32- Aynı yer.
33- a.g.e., C. I, s. 5.

Hatib Bağdadî'nin kitapları tenkit süzgecinden geçirilerek yazılanların gerçek mi sahte mi olduğu konusunda hükümler verdiğini ve bu nedenle tenkitçi bir tarihçi olduğunu görmekteyiz.

Rivayet olunur ki, bir gün Hatib Bağdadî'ye bir kitap getirirler. Kitabın kenarında Ashab-ı Kiramın nicelerinin şehadetleri yazılmıştır. Hatib Bağdadî kitabı okuyub inceledikten sonra bu kitabın muzur ve sahte olduğunu söyler. Zira eserde Hazret-i Muaviye'nin şehadeti tahrir olunmuştur. Kaynakta yazılı olan tarihi ilmi delillerle isbat ederek kitabın sahte olduğunu ortaya koymuştur[34].

11- Ebu Bekr Ahmed bin Muhammed bin el-Hüseyin El-Ercanî el-mulakkab bina-Salihaddin

Tuster ve Asker-i Mükerrem adlı beldelerin kadısıdır. Başlangıçta İsfehan'da Nizamiye Medresesinde bulunup, şiirlerini Nizamülmülk'ün himayesinde söylemeye başlamıştır. Doğumu 460(M. 1068), ölümü 544(M. 1149) tarihidir.

Huzistan biladının Havaz nahiyesindendir[35].

12- Ebu'l-Futuh Ahmed bin Muhammed bin Muhammed bin Ahmed bin Ahmed el-Tusî el-mulakkab bi-Mecdeddin

İmam Ebu Hamid Muhammed bin Muhammed el-Gazalî'nin kardeşidir. Şafi mezhebinin fakihi idi. Nizamiye Medresesinde ilimle meşgul olmuştur. "Zahire fi ilmü'l-Basire" ismiyle meşhur bir kitap telif eylemiştir.

520 (M.1126) senesinde Kazvin'de vefat etmiştir[36].

13- Ebu'l-Hamid Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Ahmed El-Gazalî

450 (M.1055) tarihinde Tus'da dünyaya geldi. Rivayet olunur ki Tus'da Ahmed bin Muhammed er-Rezekanî'den bir miktar taallum-ı fıkıh eyledikten sonra Cürcan'a gidip Ebu Nasr el-İsmail'den ders aldı. Nişaburda İmamü'l-Haremeyn dersine devam etti. Daha sonra Selçuklu Veziri Nizamülmülk'ün sarayına davet edildi. Bağdad'da 484 (M.1091) senesinde Nizamiye Medresesinde öğrencilere ders vermeye başladı.

Buradan bir süre sonra ayrıldı Şam'a, Mısır'a ve İskenderiyeye avdet eyledi. Bilad-ı Mağribe varıb Marakeş sahibi Emir Yusuf bin Tafin ile mulakat eyledi.Bir süre sonra Nişabur'da Nizamiye Medresesinde ders verdi. Tus'da 505 senesi Cemaziyelahiresinde (M.Aralık 1111) vefat etmiştir. En önemli eseri "İhyaü'l-ulum"dur[37].

34- a.g.e., C. I, s. 53-54.
35- a.g.e., C. I, s. 81-83.
36- a.g.e., C. I, s. 55
37- a.g.e., C. II, s. 119-124

14- Ebu'l-Kasım Mahmud bin Amr bin Muhammed İbn Amr el-Harezmi ez-Zemahşerî

467 (M. 1075) senesinde Harezm'e bağlı Zemahşer ismiyle mesmu olan karye'de doğdu. Fen-i nahvi Ebu Mansur ve diğer alimlerden ahzeyledi. Mekke de bir süre ikamet etmiş ve Carullah ünvanı ile meşhur olmuştur. Bir ayağı maktudur.

Eserleri: "Keşşaf", "Esasü'l-belaga", "Faikü'l-lugâ". Ölümü 538 (M.1143) Mekke-i Mükerreme'den avdetinde olmuştur[38].

15- Ebu Abdullah Muhammed bin Sufieddin Ebu'l-Ferec Muhammed bin Nefseddin Ebu'r-rica bin Hamid bin Muhammed bin Abdullah İbn Ali bin Mahmud bin Hibetullah el-maruf bala el-mulakkab İmameddin el-Katib el-İsfehanî

509 (M.1115) tarihinde İsfehan'da doğmuş ve 597 (M. 1201) senesinde vefat etmiştir[39]. İlim tahsil eylemek için Darü'l-İslam Bağdat'a gelmiş Nizamiye Medresesinde Mezheb-i Şafi üzerinde eğitim görmüştür. Ayrıca fıkıh, hadis, edebiyat konusunda da dersler aldı[40].

Eserleri: Irak, Şam, Mısır, Acem ve Mağrib'de bulunan şuaranın ahvalini içeren on ciltlik "Haridetü'l-Kasr ve Ceridetü'l-Asar, adlı eseri mevcuttur.

Yedi ciltten oluşan "Bark-ı Şami" adını taşıyan tarihi vardır. Beytü'l-Mukaddes fethiyle alakalı iki ciltten oluşan "El-Kadhü'l-Kasr fi el-Fethi'l Kudsî" adlı eseri bulunmaktadır. Bunlardan başka tarih şiir ve inşa ile ilgili birçok eseri mevcuttur[41].

16- Ebu'l-Beka Abdullah bin Ebi Abdullah el-Hüseyin bin Ebi'l-Beka Abdullah bin el-Hüseyin el-Akberi el-Fakih el-Hanbeli en-nahvi ez-zarir

Aslen Akber beldesindendir, fakat doğumu Bağdad'dır. İlm-i nahvi ve diğer edebî ilimleri İbnü'l-Hesab'dan ve devrin diğer ilim adamlarından ahz etmiş ve ilm-i hadisi Muhammed bin Abdulbakî ve Ebu Zera'dan istima eylemiştir.

Nahv, lugat, fıkıh, hesab ve hadis ilimlerinde ders alıp bu konularda ders vermiştir. Bu süre zarfında çiçek hastalığına yakalanıp, ama olmuştur.

Kendisi ama olmakla birlikte kitab yazmaya ve ilimle iştigal etmeye devam etmiştir. Kendisi söylemiş talebesi yazmıştır.

Ebu'l-Beka mezhebini bırakıp Şafi mezhebine geçmesi halinde Nizamiye Medresesi'nde tedrisinin sağlanacağını söylediklerinde, "beni altuna gark idüb vücudum nihan oluncaya dek serime altun nişan eyleseniz yine mezhebimi terk etmem" demiştir.

Doğumu 538 (M. 1142) olup, ölümü 616 senesinin Rebiyülahir (M Mayıs 1219) vaki olmuştur. Bir çok telifatı vardır[42].

38- a.g.e., C. II, s. 201-204
39- a.g.e., C. II, s. 195.
40- a.g.e., C. II, s. 193
41- a.g.e., C. II, s. 195.
42- a.g.e., C. I, 295.

17- Ebu İshak İbrahim bin Nasr Askerü'l Mulakkab bi-Zahireddin Kudıü's-Selamiye-i Şafi

Musul'a yakın Selamiye beldesinin kadısı olduğu için Kadıü's-Selamiye diye şöhret bulmuştur. İbnî Eldebibi, tarihinde Ebu İshak'ın bir müddet Musul'da tahsil eyledikten sonra Bağdad'a azimet eylediğini bildirmektedir. Bağdad'da ehadis-i Nebeviyye ve sair ilimlerle iştigal ettikten sonra vatanına dönmüştür ve belde-i Selamiye'ye kadı olmuştur. Erbil'de tedrisle meşgul olup, Ebu'l-Berekat Abdurrahman bin Muhammed Ahbarî'nin bazı musennefatını Bağdad'da müellifinden istima ve ahz eylemiştir.

İbni Debibi'nin rivayetine göre Irak'da Sendiye nam mahalden olup, Bağdad'da Nizamiye Medresesinde tahsil eylemiştir. Fıkıh ve hadis konusunda istima eylemiştir. Daha sonra Musul'dan Selamiye gidip orada kadı olmuştur.

Rivayet edilir ki Selamiyeye yakın Bazic adlı karyede fukaraya mahsus bir zaviye vardı. Ve zaviyede Ebu İshak'ın Mekkî namında bir şeyhi vardı[43].

43- a.g.e. , C. I, s. 9-10.